

LA SITUACIÓ DE L'EDUCACIÓ AMBIENTAL A CATALUNYA

FRANÇOISE BRETON I RENARD

L'educació ambiental: què és i en quin marc apareix?

Joan Terradas (1983) defineix l'educació ambiental com «una educació *mitjançant, sobre i a favor* del medi», considerant el medi com l'entorn global del qual també formem part.

Encara que el terme educació ambiental sigui de recent encunyació, això no significa que abans no s'hagi fet educació ambiental. A Catalunya, la línia de l'escola activa desenvolupa, a final del segle XIX i començament del XX, una tasca de descoberta del medi, amb una metodologia de pràctica en el medi semblant, en molts aspectes, al que planteja actualment l'educació ambiental.

Ara bé, l'educació ambiental es desenvolupa als anys 60-70 a nivell mundial com a resultat de la presa de consciència ecologista d'aquells anys.

L. Lemkow (1983) considera «el canvi qualitatiu de la contaminació» (productes químics i sintètics, en especial pesticides i metalls pesants i, hi afegiríem, les conseqüències de les primeres bombes nuclears) com un canvi que se situa, cap a la dècada dels 40-50, com el gran responsable del naixement d'un moviment ecologista en la classe mitjana dels països industrialitzats.

Aquest corrent d'idees en favor del medi ambient es generalitza després de l'aparició de *La primavera silenciosa* de Raquel Carson el 1962 als EUA. La inquietud pels temes ambientals es fa palesa a través dels organismes internacionals. L'any 1968, es produeix una important conferència intergovernamental a París sobre l'ús racional i la conservació dels recursos, promoguda per la UNESCO, on s'observa una forta preocupació educativa relacionada amb la conservació.

L'any 1972, durant la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient a Estocolm, es crea el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient, PNUMA. El PNUMA, en col·laboració amb la UNESCO, signa un acord per desenvolupar l'educació ambiental.

Així s'associa el tema de la protecció del medi des del començament a l'educació. La ideologia conservacionista vol l'educació «a favor del medi», o sia, amb l'objectiu clar de crear una presa de consciència i un canvi d'actitud respecte al medi en la població. Això és un objectiu específic de l'educació ambiental, que no es troba expressat com a tal en les propostes educatives anteriors on l'objectiu de formació és més global.

A casa nostra, rebem les influències internacionals amb una mica de retard, cap a la meitat dels 70, i això coincideix amb un moment d'expansió i creativitat després dels llargs anys de dictadura. Així, l'esclat de vitalitat que afecta tots els àmbits de la vida social catalana es tradueix, en el camp que ens interessa, en un moviment per protegir la natura i denunciar els abusos que, malauradament, afecten de forma especialment greu el nostre país. La publicació del *Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans* el 1976 i la Campanya de Salvaguarda del Patrimoni Natural del Congrés de Cultura Catalana, que comença l'octubre del 76, són dues accions clau d'aquest despertar. 46 grups ecologistes són llavors recensats (M. Cervera, 1987).

És en aquest ambient de gran vitalitat creativa que s'engega, el 1975, el primer itinerari de natura a Catalunya, al bosc de Santiga, i el 1977 la primera Escola de Natura a can Lleonart, a Santa Fe del Montseny.

L'educació ambiental a Catalunya

D'aleshores ençà floreix al llarg de la geografia catalana un esclat d'iniciatives espontànies, en forma majoritàriament de realització d'itineraris. Aquests itineraris consten generalment d'un llibret senzill per al mestre i l'alumne, que il·lustra un determinat recorregut i els punts forts on cal aturar-se i observar.

És simptomàtic que les primeres trobades de persones que treballen en educació ambiental a Catalunya siguin precisament trobades de gent que porten itineraris («itineraris», s'autoanomenen jocosament). Aquestes trobades se celebren dues o tres vegades l'any, sota l'organització de la Fundació Roca i Galés, des de l'any 80.

L'octubre del 83, tenen lloc a Sitges les Primeres Jornades d'Educació Ambiental de l'Estat espanyol, organitzades conjuntament per la Diputació de Barcelona i el MOPU. M. Monge i T. Franquesa (1983) hi presenten un primer recull de recursos d'E.A. existents a l'Estat espanyol. El nombre dels equipaments i recursos a Catalunya, i en general als Països Catalans, és aclaparador i gens comparable al de la resta de l'Estat espanyol. Solament a Catalunya hom comptabilitza 58 itineraris de natura i 19 equipaments (bàsicament aules de natura, granges escola i centres d'interpretació i d'estudis).

Els itineraris solen ser d'iniciativa privada, en canvi els promotors d'equipaments generalment són institucions. Generalitat, diputacions, ajuntaments, caixes, etc... Cal destacar el paper rellevant que té la Diputació de Barcelona com a promotora d'activitats d'educació ambiental.

Altres iniciatives d'educació ambiental sorgeixen durant aquests anys: jocs de simulació (per exemple, el Joc de l'Aigua, editat l'any 1982 pel Servei del Medi Ambient de la Diputació mateixa, exposicions, materials àudio-visuals, xerrades, campanyes, publicacions, pòsters, etc.).

Però el pes d'aquestes iniciatives no supera el dels recursos (itineraris i equipaments) on l'esforç és, com hem vist, molt gran. És, crec, un fet a destacar, sobretot si comparem amb altres països que han preferit introduir l'educació ambiental als programes escolars (per exemple els EUA). La importància d'aquesta xarxa de recursos, sense cap relació en el moment de la seva creació amb l'educació institucional formal, que es desenvolupa majoritàriament de forma espontània en un esclat de vitalitat creativa, és un fet distintiu important de l'educació ambiental a Catalunya.

No hi ha lloc aquí per analitzar les possibles causes d'aquest fenomen, però pensem que és un tema pendent sobre el qual caldria reflexionar. Tampoc no volem entrar aquí en la crítica d'aquests equipaments, cosa que ha estat feta per pedagogs en altres ocasions (A. Pérez-Bastardes, 1987). Solament pretenem mos-

trar la singularitat del procés de desenvolupament de l'educació ambiental a casa nostra.

Al nostre entendre, les primeres Jornades d'Educació Ambiental de Sitges, l'any 83, tanquen una època en la història de l'educació ambiental al nostre país. En grans línies, representen una fita per distingir dos períodes:

— Un primer període, abans de les jornades, caracteritzat per un creixement d'itineraris, l'inici d'una reflexió sobre l'educació ambiental a través de les trobades d'«itineraris» i la fase experimental de nous equipaments (aules de natura, granges escola). El Centre d'Estudis del Mar del Servei del Medi Ambient de la Diputació de Barcelona s'inaugura precisament a Sitges uns mesos abans de les jornades, després de dos anys d'aplegar documentació internacional sobre museus, ecomuseus i centres similars dedicats a la descoberta del medi marí.

— Un segon període, després de les jornades, que es caracteritzaria per una major incidència dels equipaments sobre els itineraris, tant pel nombre dels que es creen (20 equipaments i 7 itineraris entre 83 i 85),¹ com pels resultats positius obtinguts per aquells que es consoliden. En alguns d'aquests equipaments treballa un equip de persones i es crea una línia de treball coherent i seriosa.

No volem dir, per això, que els canvis apreciats després del 83 són conseqüència dels resultats de les jornades. A Catalunya, si més no, no sembla que sigui el cas. Ara bé, les jornades d'educació ambiental poden servir de punt de referència en el sentit que coincideixen en el temps amb la diversitat observada. Pensem que, fins i tot, el fet mateix de l'organització d'aquestes jornades a final del 83 no va ser casual, sinó que s'emmarcà en el mateix procés de creixement de l'educació ambiental a Catalunya.

Els equipaments constitueixen unes eines més completes de treball i ofereixen més possibilitats d'activitats diverses entorn d'un tema. Alguns funcionen per estades, cosa que permet la immersió en un medi concret. Aquests equipaments ofereixen en general una aula de natura o un laboratori per als escolars, i de vegades un taller o una exposició. Tots ofereixen la possibilitat de realitzar-hi itineraris o treball de camp.

Així, sembla que assistim, des del 83, a una sedimentació de les experiències. En crear-se equips fixos, en alguns equipaments hi ha una major eficàcia en el treball i una professionalització creixent. Paral·lelament, sembla que a la resta de l'Estat espanyol, es dona al seu torn el *boom* de realitzacions diverses, creació de cooperatives d'educació ambiental, etc.

Encara naixen a Catalunya experiències noves i això mostra la vitalitat del moviment. Però, alhora es consolida la reflexió i el treball, fet que es concreta entre altres coses en la creació de la Societat Catalana d'Educació Ambiental, la SCEA, l'any 1985, i en l'a-

de l'educació ambiental, però és un tema difícil de treballar. Com respectar aquest escull metodològic i aconseguir una veritable pluridisciplinarietat?

— L'experimentació en el camp i la pràctica de la recerca porten a una conscienciació sobre els problemes, coneixement necessari però no suficient per aconseguir realment un canvi d'actitud. Involucrar els líders en una activitat transformadora del seu entorn proper ha d'induir moltíssim a donar suport pas a pas. És en el cas anterior, ens trobem davant un problema de mètode i amb certes limitacions. A

partida recent de la seva revista, Educació Ambiental, el febrer del 87.

En alguns equipaments —com és el cas del Centre d'Estudis del Mar— alguns anys portem una reflexió sobre l'activitat realitzada i el paper de l'educació ambiental en la societat. Es creen mecanismes de col·laboració continuada amb els ensenyants com també pautes de seguiment i d'avaluació de les tasques a curt, mitjà i llarg termini. El Centre d'Estudis del Mar crea nous centres (Aparis de Prémis, 1986) per ampliar l'òrbita de l'educació ambiental, tot creant d'edats, amb programes de treball i activitats de

SANTS, BARCELONA

principals àrees de les ciències (ciències naturals, física-química i ciències socials-geografia, història...).

L'educació ambiental possibilita, en aquest sentit, l'estudi i el coneixement de l'entorn en un sentit ampli, a la vegada comporta una actitud crítica en la formació de les persones pel que fa a la gestió correcta del territori.

En aquest sentit, les experiències que es porten a terme en equipaments especialitzats tot i les crítiques de la natura permeten que aquestes activitats de l'ensenyament, en concret de l'ensenyament secundari, puguin ser una realitat.

A més, cal tenir en compte, pel que fa a la reforma de l'ensenyament secundari, la línia establida pel Departament d'Ensenyament que ha de portar a noves expectatives, i que les experiències que es realitzen a través de les activitats de l'ensenyament secundari per completar el treball i el desenvolupament de les persones.

programes de treball i activitats de treball. El Centre d'Estudis del Mar crea nous centres (Aparis de Prémis, 1986) per ampliar l'òrbita de l'educació ambiental, tot creant d'edats, amb programes de treball i activitats de treball. El Centre d'Estudis del Mar crea nous centres (Aparis de Prémis, 1986) per ampliar l'òrbita de l'educació ambiental, tot creant d'edats, amb programes de treball i activitats de treball.

parició recent de la seva revista, *Educació Ambiental*, el febrer del 87.

En alguns equipaments —com és el cas del Centre d'Estudis del Mar— aquests anys permeten una reflexió sobre l'activitat realitzada i el paper de l'educació ambiental en la societat. Es creen mecanismes de col·laboració continuada amb els ensenyants com també pautes de seguiment i d'avaluació de les tasques a curt, mitjà i llarg termini. El Centre d'Estudis del Mar crea nous centres (Aquareis de Premià, 1986) per ampliar l'oferta de l'educació ambiental a tots els nivells d'edats, amb programes de treball i materials adaptats a cada cas, però sempre en el context ecològic, social, econòmic i cultural on s'insereix el centre. Aquests materials són provats i avaluats pels mestres mateixos en la pràctica diària, tant al Centre d'Estudis del Mar com a l'escola.

Durant aquest període, hom ha pogut observar també canvis en l'actitud de molts ensenyants envers l'educació ambiental. La pràctica de treball conjunta ens ha permès conèixer millor les seves necessitats i respondre-hi més bé i, per la seva banda, ens sembla que ara la majoria dels ensenyants amb qui treballem són coneixedors dels mètodes emprats a l'educació ambiental i els apliquen al Centre i a l'escola. Aquesta coincidència cada vegada més gran és un factor important de potenciació de l'educació ambiental a nivell qualitatiu, ja que permet als professionals de l'educació ambiental i als ensenyants aprofundir conjuntament en el perfeccionament dels mètodes i reflexionar sobre la pràctica de l'educació ambiental i els seus resultats.

algunes línies de reflexió a manera de conclusió

A partir de l'experiència del Centre d'Estudis del Mar, voldria insistir en alguns temes de reflexió que preocupen el nostre equip:

— Caldria un intercanvi més gran entorn a la *discussió i avaluació dels mètodes de treball*. Crec que l'educació ambiental es defineix més com una manera de fer que com un índex de matèries i, per tant, caldria promoure un debat i un intercanvi d'experiències en aquest sentit. Com motivar millor els joves i arribar a l'autodescoberta eradicant d'una vegada el vell dogmatisme present encara massa sovint?

— La nostra experiència ens demostra la validesa de l'experiència de recerca que des de fa un parell d'anys desenvolupem paral·lelament a la tasca d'educació, ja que enriqueix la percepció de l'entorn i fa possible una renovació dels materials i activitats de treball. Tractar la qüestió de com fer participar els joves en aquesta recerca seria molt interessant. Hom veu bastant clar el camí metodològic per a la investigació dels temes de ciències naturals, però el problema es planteja amb les ciències socials: la interacció de l'home amb el seu medi constitueix una part essencial

de l'educació ambiental, però és un tema difícil de treballar. Com superar aquest escull metodològic i aconseguir una veritable pluridisciplinarietat?

— L'experimentació en el camp i la pràctica de la recerca porten a una conscienciació sobre els problemes, conscienciació necessària però no suficient per aconseguir realment un canvi d'actitud. Involucrar els joves en una activitat transformadora del seu entorn proper ha d'ajudar moltíssim a donar aquest pas fonamental. Com en el cas anterior, ens trobem davant un problema de mètode i amb certes limitacions. A nivell local, caldria veure com potenciar la participació dels escolars, i joves en general, en la millora de l'entorn quotidià, i que alhora, cosa que s'oblida massa sovint, aquestes activitats de transformació estiguin lligades a un programa pedagògic i didàctic seriós i durador.

El debat resta, doncs, obert i no és possible sense la col·laboració real i profunda entre els ensenyants i els professionals de l'educació ambiental.

FRANÇOISE BRETON I RENARD

antropòloga

cap de Negociat de Recursos Ambientals
de la Diputació de Barcelona

1. Segons Informació revisada per T. Franquesa i M. Monge al final del 85 per a l'exposició L'Ecologia, realitzada pel Servei del Medi Ambient sota la direcció de R. Margalef.

BIBLIOGRAFIA

- CERVERA, M., 1987, L'itinerari dels itineraris, *Educació Ambiental*, núm. 1, SCEA, p. 2-4.
FRANQUESA T. i MONGE, M., «Recursos i materials per a l'educació ambiental a l'Estat espanyol: primera aproximació», *Quaderns d'ecologia Aplicada*, núm. 6, Servei del Medi Ambient, Diputació de Barcelona, p. 31-108.
LEMKOW, L., 1983, «Els moviments ecologistes i l'educació ambiental, la Gran Bretanya com a exemple», *Quaderns d'ecologia Aplicada*, núm. 6, Servei del Medi Ambient, Diputació de Barcelona, p. 111-119.
PEREZ-BASTARDAS, A., 1987, «Deu anys d'equipaments d'educació ambiental per a l'escola a Catalunya», *Educació Ambiental*, núm. 1, SCEA, p. 5-8.
TERRADAS, J., 1983, «Concepte i objectiu de l'educació ambiental», *Quaderns d'ecologia Aplicada*, núm. 6, Servei del Medi Ambient, Diputació de Barcelona, p. 11-30.
TERRADAS, J., «Educació ambiental i ecologia. L'experiència espanyola», *Educació Ambiental*, núm. 1, SCEA, p. 9-14.